

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСЕМ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ МАТЕРІАЛЬНОГО СВІТУ
КОНЦЕПТУ РЕЛІГІЯ
(на матеріалі англійської та української мов)**

НАЙДЬОНОВА О. С.

Донецький національний університет

Проблема вербалізації концептів займає одне з центральних місць в межах антропоцентричної парадигми лінгвістичних учень. В останні роки все більше уваги привертає до себе вивчення особливостей концептів духовної культури, зокрема тих, що пов'язані з релігійною сферою. Лінгвісти віддають перевагу складовим концепту РЕЛІГІЯ, окремим тематичним групам культової лексики. Дослідження певних релігійних концептів виконують більше на матеріалі однієї мови [1; 2; 9; 11 та ін.], ніж в зіставному аспекті [3; 10 та ін.]. Тому вважаємо використання зіставного підходу перспективним, оскільки він дає можливість висвітлити універсальні та специфічні риси особливостей структурування відповідних фрагментів концептуального простору.

У цій роботі таким сегментом дійсності виступає лексикалізований лінгвокультурний концепт (ЛКК) РЕЛІГІЯ, а саме структурно-семантичні особливості лексем, які вербалізують концептуальну сферу МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ на матеріалі англійської та української мов. Під лінгвокультурним концептом, услід за С.Г. Воркачевим [4], розуміємо відмічений культурною специфікою вербалізований культурний зміст, який має певну ознаку, що лежить в основі номінації. У реалізації цього змісту “спостерігається серійність, масовидність” [4].

Відсутність комплексних досліджень концепту РЕЛІГІЯ в порівняльному аспекті свідчить про актуальність обраної тематики, яка визначається можливістю відтворити модель християнської картини світу у носіїв порівнюваних мов. Метою роботи є дослідження особливостей вербалізації концептуальної сфери МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ в англійській та українській мовах, виявлення універсальних та національно-специфічних характеристик семантики лексем, що об'єктивують цей концепт. Матеріал дослідження становлять 766 лексичних одиниць (далі ЛО), дібраних методом суцільної вибірки із тлумачних словників англійської та української мов [5; 13; 14], з них 508 ЛО англійської мови та 258 ЛО української мови. Наприклад, англ. chalice² ‘потир’, symbol² ‘свячені хліб та вино’; укр. воздух, узвар¹ (індекс над лексемами відповідає номеру значення ЛСВ, що реалізує ЛКК РЕЛІГІЯ у словниковій статті).

Поняттєвий або інформаційний шар ЛКК РЕЛІГІЯ містить три взаємопов'язані та взаємозалежні концептуальні сфери різного рівня абстракції: ДУХОВНИЙ СВІТ, ЛЮДИНА, МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ. У межах кожної із зазначених сфер виокремлюється певна кількість змістових вузлів, які відображають інформаційний зміст відповідних сфер. Змістові вузли, в свою чергу, складені з кластерів, які характеризуються більшою чи меншою лексичною щільністю та можуть репрезентуватися окремими лексемами або значеннями тих чи інших лексем [8]. Традиційно релігійна християнська думка передбачає перевагу духовного над матеріальним, що закріплюється у словниковому складі

мови. Так, концептуальна сфера ДУХОВНИЙ СВІТ вербалізована 1133 ЛО, а сфера МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ – 605 лексемами. Однак просвітницька діяльність, пов'язана з розповсюдженням релігійної думки, будівництвом соціальних відносин Церкви з владою, проведення обрядів стає неможливим за відсутності певних об'єктів матеріального світу. Знаходячи своє вербальне втілення, ці об'єкти виступають формантами релігійної свідомості народу та складають концептуальну сферу МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ. Згідно з семантикою лексем порівнюваних мов, які реалізують зазначену концептуальну сферу, в ній можна виокремити вісім змістових вузлів, а саме “Релігійні споруди”, “Тексти релігійного змісту”, “Одяг священнослужителів”, “Предмети релігійного культу”, “Ритуальні страви”, “Твори образотворчого мистецтва”, “Музичні твори”, “Гроші”.

Таблиця 1

Кількісна характеристика змістових вузлів концептуальної сфери МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ в англійській та українській мовах

№	Змістовий вузол	Кількість ЛО:ЛСВ		Приклади
		Англ. м.	Укр. м.	
1.	Релігійні споруди	167:202 (32,9%)	88:89 (34,1%)	chapel ¹ ‘каплиця’, кірк ¹ ‘кірха’, faldstool ² ‘складний стілець для молитви’; титарня ¹ , божничок
2.	Тексти релігійного змісту	165:177 (32,5%)	66:77 (25,6%)	family Bible ‘сімейна Біблія’, sermon ^{2b} ‘проповідь’; Євангеліє, проповідь ¹
3.	Одяг священнослужителів	70:73 (13,8%)	31:32 (11,6%)	rochet ‘стихар з вузькими рукавами’, Mitra ‘митра’; фелон, стихар
4.	Предмети релігійного культу	55:58 (10,8%)	37:38 (14,3)	Chalice ² ‘потир’, font ^{1,2} ‘купіль’; воздух, кадило ¹ , скарбона ¹
5.	Музичні твори	16:25 (3,1%)	5:7 (1,9%)	Tune ^{1b} ‘музична супровідь до гімна’; хоральна обробка
6.	Ритуальні страви	15:16 (3%)	17:17 (6,6%)	Symbol ² ‘свячені хліб та вино’, simnel ^b ‘кекс’; паска, узвар ¹
7.	Твори образотворчого мистецтва	12:15 (2,4%)	12:12 (4,7%)	Ессе ‘зображення Христа у терновому вінку’; образок, хрест ⁴
8.	Гроші	8:9 (1,5%)	3:3 (1,2%)	Sin-money ‘гроші за покуту гріха’; треба ²
Всього		508:575 (100%)	258:274 (100%)	

Як свідчать дані таблиці 1, найбільш продуктивним з точки зору кількості ЛО в обох мовах постають змістові вузли “Релігійні споруди” та “Тексти релігійного змісту”. Кількісні показники в стовпчиках таблиці віддзеркалюють співвідношення кількості лексем та їх ЛСВ, які вербалізують концептуальну сферу МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ, відсотки, зазначені в дужках, вираховані від кількості лексем відповідних вузлів.

Розміщення храму, його архітектура, оздоблення, система розпису символічно виражають та пояснюють вірянам сутність храму як початку майбутнього Царства Небесного. З іншого боку, храм повинен мати приміщення для свя-

щеннослужителів та вірян. Ці особливості релігійних споруд знаходять своє втілення в мовних одиницях, що пояснює найбільшу семантичну розгалуженість та відповідно більшу кількість кластерів змістового вузла **“Релігійні споруди”** у порівнянні з іншими змістовими вузлами. Таким чином, вузол **“Релігійні споруди”** реалізовано наступними семантичними кластерами **“Частини внутрішнього простору культової споруди”** (aisle^{1,3a,b} ‘боковий неф’; божничок), **“Споруди”** (chapel¹ ‘каплиця’, лавра²), **“Меблі”** (faldstool^{1,3} ‘невеличкий аналой; складане крісло єпископа’; аналой), **“Частини зовнішнього простору культової споруди”** (steeple³ ‘дзвіниця’; клуатр), **“Приміщення/ кімнати”** (conclave² ‘приміщення для конклаву’; титарня²). Семантичний кластер **“Меблі”** в свою чергу складається з трьох підкластерів: 1) для служителів релігійного культу (stall⁴ ‘сидіння для дух. осіб’; аналойний стілець³), 2) загального вжитку/ для проведення церковних відправ (ornament¹ ‘меблі та прикраси церкви’; панікадило), 3) для пастви (pew² ‘лава в церкві зі спинкою’; титарня¹).

Зробимо висновок, що висока номінативна щільність вузлу **“Релігійні споруди”** в обох мовах свідчить, що він знаходиться в ядрі коцептуальної сфери МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ. Специфічність змістового вузлу полягає у домінуванні латинської мови як джерела походження англійських ЛО та слов’янської мови – для ЛО української мови. Хоча в обох мовах вузол здебільшого вербалізований іменниками, в українській мові питома вага похідних іменників вища ніж в англійській. Ще однією особливістю української мови є емоційно забарвлені іменники, сформовані за допомогою типових зменшувальних та зменшувально-пестливих суфіксів.

Щодо змістового вузлу **“Тексти релігійного змісту”**, зазначимо, що він знаходить свою реалізацію в обох з порівнюваних мовах та вербалізований ЛО на позначення текстів, зміст яких пов’язаний з релігійною думкою. Змістовий вузол **“Тексти релігійного змісту”** складається з 5 семантичних кластерів, а саме **“Біблія”** (Scripture ‘Письмо’, Євангеліє), **“Релігійні тексти, тексти молитов, гімнів”** (Ter-sanctus ‘гімн’, отченаш¹), **“Церковні книги, збірки релігійних текстів”** (synopsis ‘книга молитов’; мінея), **“Елементи текстів релігійної тематики”** (versicle^{1,2b} ‘уривок’; осанна¹), **“Документи”** (canon^{4,9,9b} ‘канон’; канон²). Усі ці кластери знайшли свою реалізацію в порівнюваних мовах, проте питома вага ЛО української мови майже вдвічі менша. Кількісний показник кластерів також відрізняється. Так, в англійській мові найбільш щільно вербалізованим лексемами постає семантичний кластер **“Біблія”** (46 ЛО), у той час як в українській мові, це – **“Релігійні тексти, тексти молитов, гімнів”** (25 ЛО). Пояснення значної чисельної розбіжності семантичного кластеру **“Біблія”** (порівн. англ. 46 ЛО, укр. 15 ЛО) можна знайти в актуальному питанні мови **“спілкування”** церкви з народом. Релігійні реформи Західної Європи, зокрема розкол католицтва, виокремлення протестантизму, який надав більше свободи у трактуванні Слова Божого, знайшли своє відображення в назвах Біблії. Наприклад, Family Bible, Breeches Bible, Great Bible. Отже, порівнюючи особливості структури та семантики лексем, що вербалізують змістовий вузол **“Тексти релігійного змісту”**, доходимо висновку, що в обох з порівнюваних мов наявні лексеми на позначення творів релігійної тематики, які вербалізують однакові семантичні кластери. Відмінності вербалізації змістового вузлу **“Тексти релігійного змісту”** по-

лягають в кількісній репрезентації вузлу в цілому, та окремих семантичних кластерів. Питома вага іншомовних запозичень в англійській мові вища ніж в українській мові. Результати аналізу структури лексем, що вербалізують кластер свідчать про меншу кількість похідних лексем в англійській мові в порівнянні з українською.

Аналіз структурно-семантичних особливостей ЛО, що вербалізують концептуальну сферу МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ дозволив прийти до наступних висновків. Причина вищої номінативної щільності цих вузлів, вірогідно, зумовлена важливістю та універсальністю матеріальних об'єктів, які застосовуються послідовники всіх напрямків християнської релігії. Одна з причин більшої номінативної щільності в англійській мові, та відповідно лакун в українській, полягає у наявності в кожному змістовому вузлу сфери ЛО, семантика яких відбиває діяльність католицької церкви, особливо Ватикану, інквізиції. Кількісне перевагування лексем та ЛСВ в англійській мові пояснюється також тим, що за часів реформації виникали нові поняття або значення у вже існуючих лексем (*sacring bell, sanctus bell*). Тобто виникнення протестантизму спричинило зміни у релігійній картині світу мовців, що знайшло своє відбиття в мові. У синонімічних парах одна з двох лексем як правило є застарілою, наприклад, *nef / nave*; або архітектурним терміном *hagioscope* та *squint*. Лексеми *mensa* та *tabula* з інтегральною семою “дерев'яний чи металевий фасад у вітара” походять від латинського слова *table* ‘стіл’.

У результаті етимологічного аналізу лексем сфери МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ доходимо висновку, що найвагомішим джерелом походження для лексем англійської мови постає латинська мова (58%), при цьому в багатьох випадках запозичення відбувалося через французьку. Питома вага латинських запозичень в українській мові складає 14%. В українській мові 49% лексем має слов'янське походження, серед них праслов'янізми, церковнослов'янізми та старослов'янізми. Наступним за продуктивністю джерелом запозичень ЛО постає грецька мова (англ. 28,8%; укр. 33,5%). Можна виокремити основні шляхи запозичення лексем в порівнювані мови з грецької. В англійську мови лексеми, як правило, потрапляли через латинську та давньофранцузьку мови, а в українську – за посередництвом церковнослов'янської та старослов'янської.

Частиномовна характеристика є однією з універсальних рис концептуальної сфери МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ. Переважна більшість лексем – іменники (англ. 63%; укр. 81,5%). Цей факт зумовлений предметною характеристикою іменників. Аналіз структурних особливостей лексем порівнюваних мов, які вербалізують концептуальну сферу МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ свідчить, що в обох мовах домінують непохідні іменники. Між тим, в англійській мові питома вага непохідних іменників менша, ніж в українській. Це зумовлено морфологічними розбіжностями між мовами, більш розвиненою суфіксальною системою української мови. Серед лексем цієї сфери особливо актуальні зменшувальні, зменшувально-пестливі суфікси, варіативність яких залежна від категорії роду. Серед них такі суфікси для іменників чол. роду, як -ок, -ик, -чок, для жіночого роду: -к(а), -чк(а), -иц(я), -івк(а). Як правило, спостерігаємо тенденцію до формування демінутивів від ключових іменників семантичних кластерів та змістових вузлів. Наступною за кількістю лексем-репрезентатів сфери постає група

відіменникових прикметників суфіксального способу творення, сформованих за моделлю англ. N+suf. (11,6%), укр. Ім.+суф. (13%). Найпродуктивніші суфікси в англійській мові – -al, -an, в українській – -н(ий), -ськ(ий). Словосполучення складають значну групу ЛО, які вербалізують концептуальну сферу МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ (англ. 6,2%; укр. 5,5%), при цьому особливо продуктивними є модель N+N в англійській мові та модель Прикм.+Ім. – в українській. Поодинокі випадки конверсії спостерігаємо серед одиниць вибірки з англійської мови.

Проведене дослідження семантики, структури та етимології лексем на позначення об'єктів матеріального світу ЛКК РЕЛІГІЯ свідчить про збіг кількості вербалізованих змістових вузлів та особливостей частиномовної належності, а саме домінування іменників, в обох мовах. Відмінності спостерігаються в етимологічних характеристиках лексем концептосфери МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антология концептов / Под. ред. В. И. Карасика, А. И. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
2. Бочарова І. В. Лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові 1999 года : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”/ І. В. Бочарова. – К., 1999. – 17 с.
3. Варюхина Е. И. Семантические преобразования христианской лексики в народной речи славян: ад и пекло / Е. И. Варюхина // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы : междунар. науч. конф., посвященная 200-летию Казанского университета, 4–6 октября 2004 г. : труды и материалы. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С. 52–53.
4. Воркачев С. Г. Лингвокультурная концептология: становление и перспективы / С. Г. Воркачев // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2007. – Т. 66. – № 2. – С. 13–22.
5. Касевич В. Б. Типология языков и типология культур / В. Б. Касевич // Типологические и сопоставительные методы в славянском языкознании. – М. : Прогресс, 1993. – С. 26–27.
6. Найдьонова О. С. Семантика та етимологія прототипічної складової лінгвокультурного концепту РЕЛІГІЯ в англійській та українській мовах / О. С. Найдьонова // Studia Germanica et Romanica : Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання : науковий журнал. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Т. 6. – № 3 (18). – С. 88–102.
7. Полина А. В. Языковая объективация концепта БОГ в английском дискурсе XIV – XX вв. : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки”/ А. В. Полина. – Харьков, 2004. – 211 с.
8. Тищенко О. В. Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті : дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Олег Володимирович Тищенко. – К., 2001. – 453 с.
9. Тонков В. А. Концепты христианской культуры и их отражение во фразеологии / В. А. Тонков // Лексика и лексикография : сб. науч. тр. – М. : Отделение литературы и языка РАН, 2003. – Вып. 14. – С. 137–146.
10. Уфимцева А. А. Лексическое значение : Принцип семиологического описания / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 239 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ярпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.

12. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук та ін. – К. : Наукова думка, 1983–1989.
13. Buck C. D. A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages / C. D. Buck. – L. : The University of Chicago Press, 1965. – 1515 p.
14. The Shorter Oxford English Dictionary : 2 v. / W. Little, H. W. Fowler, J. Coulson. – Oxford : Clarendon Press Oxford, 1983.
15. Skeat W. W. Concise Dictionary of English Etymology / W. W. Skeat. – Wordsworth Edition Ltd, 1998. – 656 p.

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОЗБАГАЧЕННЯ НОМІНАТИВНИХ СИСТЕМ У ФАХОВОМУ ДИСКУРСІ

НАУМОВА Н. Г.

Запорізький національний університет

Епоха всесвітньої глобалізації позначається двома різновекторними тенденціями. З одного боку – культурна інтеграція разом з уніфікацією спілкування з метою порозуміння, а з другого – посилення своєрідної національної самобутності, підкреслення культурних відмінностей, властивих певним групам комунікантів. Прискорення процесів фахової комунікації разом із залученням значної кількості користувачів англійської мови, що є носіями багатьох мов європейського ареалу, зумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до вивчення професійного спілкування.

Не зважаючи на ґрунтовну теоретичну базу, закладену в роботах Г. Вежбицької, Л. А. Городецької, О. М. Кагановської, В. І. Карасика, М. П. Кочергана, О. В. Падучевої, G. Fauconnier, R. S. Jackendoff, доволі вузько-спрямованими залишаються зіставні розвідки окремих фактів та явищ міжкультурної комунікації (див. роботи Н. В. Малимонової, А. О. Стеблецової). Системне дослідження міжмовної взаємодії з метою розв'язання спільних фахових завдань комунікантами, які належать до різних лінгвокультурних груп, досі не стало об'єктом прискіпливої уваги мовознавців. Зважаючи на відсутність праць з чіткою орієнтацією на міждисциплінарну парадигму сучасної лінгвістики, предметом нашого інтересу є лінгвокогнітивні аспекти взаємовпливу цілої групи сучасних мов європейського ареалу, носії яких є активними учасниками англомовної фахової комунікації.

Мета статті – виявити лінгвокогнітивні механізми взаємного обміну мовними ресурсами у професійних дискурсах.

Досягнення основної мети передбачає розв'язання таких завдань: з'ясувати особливості міжмовної взаємодії у фаховому дискурсі; визначити ступінь зміни номінативних систем приймаючих європейських мов у міжкультурному середовищі; дослідити частиномовний потенціал репрезентації англомовних концептів при інтеграції до іншомовних концептосистем.

У міжкультурній комунікації відтворюються властиві мовним системам схеми морфосинтаксичного поєднання іменників, дієслів, прикметників [10, с. 251]. На відміну від більш широкого потенціалу усного фахового спілкування, морфологічні засоби аранжування фахових гіпертекстів обмежені жан-